

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΤΣΑΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΤΣΑΣ

Εισαγωγή-Επιμέλεια: Κώστας Γ. Παπαγεωργίου

Διόρθωση: Χρύσα Φραγκιαδάκη

© 2015, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Ρωξάνη Μάτσα

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Μάρτιος 2015

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-326-8

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΩΣΤΑ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΤΣΑΣ, ΕΝΑΣ ΑΙΡΕΤΙΚΟΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΤΟΥ '30.....	7
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ.....	49
ΠΟΙΗΜΑΤΑ 1930-1934.....	55
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΝΘΕΤΟ.....	74
ΠΟΙΗΜΑΤΑ (ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ, ΑΘΗΝΑΙ 1946).....	83
ΠΟΙΗΜΑΤΑ, ΕΚΛΟΓΗ (ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΚΑΡΟΣ, 1964).....	135
ΕΠΙΜΕΤΡΟ (ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ ΣΤΗ ΣΥΛΛΟΓΗ <i>LE VIEUX JARDIN</i>	217

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΤΣΑΣ
ΕΝΑΣ ΑΙΡΕΤΙΚΟΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΤΟΥ '30

Ο Αλέξανδρος Μάτσας γεννήθηκε στην Αθήνα το 1910. Σπούδασε Νομικά και Πολιτικές Επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Christ Church της Οξφόρδης. Αμέσως μετά (1934) εντάχθηκε στο Διπλωματικό Σώμα, αναλαμβάνοντας διαδοχικά δύο σημαντικά για την εποχή Προξενεία της Αιγύπτου, πρώτα στη Μανσούρα και ύστερα στην Αλεξάνδρεια, όπου του δόθηκε η ευκαιρία αφενός να γνωρίσει και να ζήσει την ατμόσφαιρα που έθρεψε πνευματικά και αισθητικά το ποιητικό του ένδαλμα, τον Κ. Π. Καβάφη, και αφετέρου να μεριμνήσει, μαζί με άλλους, για την εγκατάσταση της ελληνικής κυβέρνησης στην Αίγυπτο. Κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου διετέλεσε στέλεχος του Υπουργείου Πληροφοριών στο Λονδίνο και του Υπουργείου Εξωτερικών στο Κάιρο· το 1947 ανέλαβε υπηρεσία στην Πρεσβεία Παρισίων, καλύπτοντας παράλληλα και την Πρεσβεία Χάγης ως επιτετραμμένος, ενώ το 1953 τοποθετήθηκε στην Πρεσβεία Ρώμης, όπου παρέμεινε ως το 1957, οπότε επέστρεψε στην Κεντρική

Υπηρεσία, προκειμένου να αναλάβει τη θέση του Πολιτικού Διευθυντή. Στη συνέχεια διετέλεσε πρέσβης στην Πρεσβεία Άγκυρας (1959-1962), με παράλληλη διαπίστευση στο Ιράν και στο Πακιστάν, και αμέσως μετά στην Ουάσιγκτον, όπου και παραιτήθηκε τον Ιούνιο του 1967, εκφράζοντας την αντίθεσή του προς την απριλιανή κυβέρνηση των συνταγματαρχών¹. Πέθανε το 1969.

Στα Γράμματα εμφανίστηκε στην ηλικία των δεκαπέντε χρόνων, το 1925, με τη γαλλόγλωσσα ποιητική συλλογή *Le vieux jardin*, που προλόγιζε ο Κωστής Παλαμάς επισημαίνοντας ανάμεσα στ' άλλα ότι: «Ο ποιητής των στίχων που βλέπουν το φως μέσα στο βιβλίο τούτο πρωτοφανερώνεται με σπάνια πρωιμότητα πολύ πριν πλησιάσει στα είκοσι χρόνια, γυμνασμένος αρκετά και κάθε άλλο παρά πρωτόπειρος. Τα ποιήματα αυτά τα χαρακτηρίζουν αράδα αράδα πνοές και δεξιότητες που μου θυμίζουν Verlaine, Hérédia, Samain, ακόμη και τον Moréas των *Syrtes*, ακόμη και λιγάκι Rodenbach. Είναι, θετικότερα, το αποτέλεσμα μιας διανοητικής συγγένειας σ' ένα με προσοχή και με πάθος μελετητή του γαλλικού λυρισμού; Αδιάφορο. Το θετικό μέρος του ζητήματος είναι πως ένας νεώτατος άνθρωπος προβάλλει Γάλλος, γαλλόφωνος, γαλλόπνευστος, γαλλόψυχος, όπως θέλετε βαφτίστε τον, που μας δείχνει με τα μετρημένα αυτά στιχουργήματα (δόσις ολίγη τε φίλη τε, κατά το ρητό του αρχαίου) πως έχει στη διάθεσή του κάτι από τα εφόδια και από τα χαρίσματα των έργων των γνωρισμένων με τα ονόματα που παραπάνω ανέφερα και που τ' αγαπούμε και τα θαυμάζουμε». «Γαλλόφωνος» και «γαλλόπνευστος», λοιπόν, κατά τον Παλαμά, τουλάχιστον προς στιγμήν, ο δε-

καπεντάχρονος Αλέξανδρος Μάτσας· φαίνεται ότι προσω-
ρας δεν έχει συνειδητοποιήσει αλλά απλώς διαισθανθεί την
ενδιάθετη τάση του προς την εκλέπτυνση των σκέψεων και
των συναισθημάτων, βρίσκοντας στηρίγματα ή ψηλαφώντας
ερείσματα σε ποιητές που, είτε διά βίου είτε για ένα μεγάλο
διάστημα της δημιουργικής τους πορείας, ενέδωσαν –ανε-
πιφύλακτα ή διατηρώντας αποστάσεις ασφαλείας– στα γο-
ητευτικά κελύσματα του παρνασσιισμού· υπήρξαν δύστι-
στοι στα ακραία λυρικά και συναισθηματικά ξεσπάσματα
και επιδόθηκαν στην αναζήτηση της μορφικής τελειότητας.

Από αυτούς αφήνεται να διδαχτεί, όσο ακόμη υπερισχύει
η νεανική απροσδιοριστία των πραγμάτων και των κατα-
στάσεων που τον συγκινούν και τον διεγείρουν ποιητικά,
γοητευμένος από τη μορφική τελειότητα και την επιγραμ-
ματικότητα του πρώιμου Hérédia, από τη διάχυτη μελαγ-
χολία, τη νοσταλγία για τις βυθισμένες στον χρόνο πλην
πάντα ζωντανές εικόνες της εξοχής και το άλγος της ψυχής
του Rodenbach. Από αυτούς, καθόλου τυχαία, επηρεασμέ-
νος, γράφει τους πρώτους στίχους του: «Κ' εκείνους που
μοσχοβολούν από τον αέρα ενός περιβολιού, κ' εκείνους
που μας ξαναφέρνουν σάμπως διυλισμένους τους ρυθμούς
κλασικών εικόνων και κομψοτεχνημάτων και προσώπων
που στολίζουν τις βιτρίνες και θερμαίνουν τα σαλόνια, κ'
εκείνους που ανακαλούν στο είναι, μέσα στα χρυσά κλου-
βιά του σονέτου, εράσματα φαντάσματα του φυσικού και
του ιστορικού κόσμου»². Και λέω «καθόλου τυχαία», για-
τί και στη μετέπειτα ποίησή του, τη συγκεντρωμένη στις
τρεις αλληλοσυμπληρούμενες ποιητικές συλλογές του, τα
ίδια στοιχεία –εμπλουτισμένα βέβαια από βιώματα, εμπει-

ρίες και συνθήκες του ατομικού, του κοινωνικού και του δημόσιου βίου του συνθέτουν τον προπονητικό βιωματικό πυρήνα και, εντέλει, την ποιητική του ταυτότητα: «Ο αέρας του περιβολιού» (εν προκειμένω η στενότητα, κάποτε ερωτική, σχέση με τη φύση, στο κέντρο της οποίας δεσπόζει η πατρογονική, παραμυθητική και συχνά ενοχοποιητική, εστία), οι διυλισμένοι, λεπτούργημένοι ρυθμοί κλασικών εικόνων και κομφοτεχνημάτων και προσώπων που στολίζουν τις βιτρίνες και θερμαίνουν τα σαλόνια (εν προκειμένω η αναπτυγμένη στο έπακρο τεχνική ικανότητα απίσχνανσης των ινδαλμάτων του της ηδονής, και της αναγωγής τους σε λεκτικά περίβλεπτα και αμφίσημα, αισθητοποιημένα σύμβολα, σε συνδυασμό με την επώδυνη συνειδητοποίηση της άσκοπης περιφοράς του σε κοσμικά και αλλοιωτικά του αληθινού και πίσω από μάσκες καλά κρυμμένου μοναδικού προσώπου του) και, τέλος, το ασφαλές περίβλημα: η μορφή, το χρυσό κλουβί, μέσα στο οποίο υποτάσσεται και κανοναρχείται αισθητικά η σαρκωμένη από τις περιστάσεις ενός βίου ασύμβατου με τις μύχιες επιθυμίες του ποιητική ιδέα.

Η γνωριμία του με τους Γάλλους παρνασσιακούς, ενδεχομένως υπαγορευόμενη από μίαν ενδιαθέτη ροπή του –που λίγο αργότερα έμελλε να αποκτήσει τις διαστάσεις εμμονής– προς την αρτιότητα της μορφής και τη λεπταίσθητη εικαστική αποτύπωση ιδεών και αισθημάτων, και η πρώιμη εντρύφησή του στα απαλλαγμένα από κάθε σκοπό και σκοπιμότητα καλλιτεχνικά ιδεώδη τους, συνέβαλε στη δημιουργία ενός ιδιότυπου αισθητισμού. Προετοίμασε, κατά κάποιο τρόπο, αν δεν επέβαλε κιόλας, τη σύναψη και την καλλιέργεια μιας στενότητας σχέσης του νέου ποιητή

με λυρικούς ποιητές της κλασικής και, κυρίως, της ύστερης αρχαιότητας: του Πίνδαρου, του Θεόκριτου, του Καλλίμαχου, του Μελέαγρου και άλλων επιγραμματικών, τους οποίους θα πρέπει να γνώρισε και να αγάπησε κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών του στην Οξφόρδη³. Και είναι οι αρχαίοι που, σε συνδυασμό με τον Καβάφη, θα συμβάλουν στη δημιουργία ενός απολύτως ιδιαίχοντος, προσωπικού ποιητικού ιδεώδους και, κατ' επέκταση, στη σύνθεση μιας εντελώς ξεχωριστής και εύκολα αναγνωρίσιμης, θεματικά και υφολογικά, ποιητικής ταυτότητας, όπως αυτή εμφαντικά εκδηλώνεται με την πρώτη ποιητική συλλογή του, *Ποιήματα 1930-1934* (1934). Τα δεκατέσσερα, όλα κι όλα, ποιήματα της οποίας –γραμμένα στην Αθήνα, στη Δαμασκό και στην Οξφόρδη– προδίδουν, εκτός από έναν ξεχωριστό και έξω από τις επιταγές της εποχής εκδηλωνόμενο εκλεκτικισμό-αισθητισμό –ενίοτε και ναρκισσισμό⁴– ένα περίπλοκα συνθεμένο νεοκλασικιστικό ιδεώδες, άμεσα και έμμεσα θρεμμένο από τον αγνό κλασικισμό και το κλίμα της παρηκμασμένης ελληνιστικής εποχής, γεγονός που δικαιολογεί τον ομολογημένο και τον ανομολόγητο συσχετισμό της ποίησης του Μάτσα με την ποίηση του Καβάφη. «Πράγματι, στα πρώτα ποιήματα του 1934, η επίδραση του Καβάφη είναι όχι μόνον καταφανής, αλλά και μερικά απ' αυτά θα μπορούσε και να του ανήκουν ακόμη, όπως σε άλλα πάλι η συγγένεια της τεχνοτροπίας τους είναι τέτοια, που εύκολα κανείς θα υπέθετε ότι το τελευταίο χέρι σ' αυτά είναι δοσμένο απ' τον Αλεξανδρινό ποιητή. [...] Είμαι της γνώμης ωστόσο, πως και αυτά ακόμη τα ποιήματα ο κ. Μάτσα δεν θα τα 'γραφε πολύ διαφορετικότερα, έστω και

αν αγνοούσε ολότελα την ύπαρξη του καβαφικού έργου. Επομένως αν μοιάζουν, είναι γιατί τόσο ο ένας όσο κι ο άλλος, έχουν, στην τεχνική και στο ύφος, κοινούς δασκάλους, αδιάφορο αν ο ένας αγάπησε περισσότερο εκείνους που λιγότερο εθαύμασε ο άλλος ή το αντίθετο»⁵.

Οι Γάλλοι παρνασσιακοί, οι συστηματικές –άλλοτε σε βάθος και άλλοτε αφημένες στη γοητεία της επιφάνειας– αναγνώσεις των αρχαίων τραγικών, του Πίνδαρου και των ερωτικών της «Παλατινής Ανθολογίας» και, βέβαια, ο Καβάφης, συντείνουν στη διαμόρφωση και στην πρώιμη παγίωση του ποιητικού του ιδεώδους, με κορυφαίες, ποιητικά υλοποιημένες, εκφάνσεις του κάτι «λαμπρά επιγράμματα υπναγωγίας και ερωτικού πένθους», προφανώς οφειλόμενα στον Καβάφη⁶. Ενός ιδεώδους νεοκλασικιστικού, άμεσα και έμμεσα θρεμμένου από τον αγνό κλασικισμό και το κλίμα της παρακμής της ελληνιστικής εποχής, απόρροια της ενδιάθετης –και ενδεχομένως ακόμη ασυνειδητοποιήτης– τάσης ή ανάγκης, από την οποία διακατέχεται ο νέος ποιητής, να συνδυάσει τον αρχαίο με τον νεοελληνικό ποιητικό λόγο. Ενός ιδεώδους, τέλος, που τον διατήρησε μονίμως επιφυλακτικό απέναντι στα νεωτερικά αιτήματα της εποχής όπως αυτά ποικιλοτρόπως, θορυβωδώς ή με διακριτικότητα, διατυπώνονταν από τους εκπροσώπους της γενιάς του –της γενιάς του '30–, στις τάξεις της οποίας, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, μόνο με βάση τα ληξιαρχικά-ηλικιακά δεδομένα θα μπορούσε κανείς να τον εντάξει. Κι αυτό γιατί ο Μάτσας παρέμεινε εξ ιδιοσυγκρασίας και εν συνεχεία απολύτως συνειδητά ανένταχτος και ανυπάκουος στα επιτακτικά κελεύσματα της εποχής, χωρίς αυτό να σημαίνει

ότι παρέμεινε αδιάφορος και δεν ενέδωσε, δεν αφέθηκε να σαγηνευτεί και να ενδώσει –μόνον όσο του το επέτρεπαν η πνευματική του σκευή και ιδιοσυστασία– στη γοητεία ενός υποταγμένου στις δεσπόζουσες αρχές τού αισθητισμού του μοντερνισμού⁷. Σε όλη τη διάρκεια της δημιουργικής του πορείας –προφυλαγμένος από ένστικτο και ανεσταλμένος από την αγγλοσαξονική του παιδεία– στάθηκε επιφυλακτικός μπροστά στο ενδεχόμενο μιας παρορμητικής νεανικής ένταξης σε κάθε μορφής ομαδική δραστηριότητα, παραμένοντας ωστόσο σταθερός θιασώτης του ευρωπαϊκού και του ελληνικού νεωτερισμού (όπως αυτός εκδηλώθηκε τη δεκαετία 1930-1940), καθοδηγούμενος από την ενδιάθετη ροπή του προς το αισθησιακό και το «ωραίο», ηδύπαθα υποταγμένος και συνάμα ταγμένος στο αρραγές ποιητικό του ιδεώδες, το συνυφασμένο, εκτός των άλλων, από μύχιους πόθους, ενοχές και πάθη, από μιαν αρχαιοπρεπή και βαθύτατα «λυρική σοφία»⁸ και από τις τραυματικές εμπειρίες τού σύγχρονου, κάποτε εφιαλτικού, κόσμου. Γι' αυτό και είχε το σθένος να κρατηθεί σε απόσταση ασφαλείας από τα κυρίαρχα ποιητικά, αισθητικά και, κυρίως, γλωσσικά πρότυπα της γενιάς του, καλλιεργώντας ένα απολύτως προσωπικό γλωσσικό ιδίωμα που όσο κι αν παρέπεμπε, συχνά, στο καβαφικό ποτέ δεν ταυτίστηκε μ' αυτό. Η επιμειξία δημοτικής και καθαρεύουσας, στην περίπτωση του Αλέξανδρου Μάτσα, εμπλουτίζεται με εντυπωσιακή τόλμη και, κάποτε ρηξικέλευθα, με τύπους της αρχαίας, προκειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις διοχέτευσης της λεπταίσθητης και πάντα ελεγχόμενης συγκίνησης που, κατά τη διάρκεια της ποιητικής διαδικασίας, τον

δονεί πνευματικά. «Υπάρχει στους στίχους του κ. Μάτσα» έγραφε ο Κλέων Παράσχος το 1935 «μια ευφροσύνη, μια γαλήνη, ένα φαιδρό διαυγές φως, που μόνο στους αρχαίους Έλληνες λυρικούς και σε μερικούς Άγγλους –τον Keats λ.χ.– ελληνοθρεμμένους, τα συναντούμε και που φανερώνουν και πλούτο ψυχικό βέβαια, μα προπάντων την επιβολή και την κυριαρχία ενός πνεύματος ισόρροπου, πειθαρχημένου, φιλοσοφημένου επάνω στα άταχτα πάντα και ατίθασα κύματα της ψυχής»⁹.